

Boekbesprekingen

J.G.M. Moormann: *De Geheimtalen. Het Bargoense standaardwerk, met een nieuw, nagelaten deel. Bezorgd door Nicoline van der Sijs, met een inleiding van Enno Endt.* L.J. Veen – Het Taalfonds. Amsterdam, Antwerpen, 2002. 863 blzn., ISBN 90 204 5945 7. Prijs: € 49.95.

De Geheimtalen, de tweedelige studie van J.G.M. Moormann, is na zeventig jaar nog altijd het standaardwerk van het Bargoens, de geheimtaal van landlopers en leurders, rondtrekkende koop- en handwerkslieden, dieven en deernen. Bij het Taalfonds van uitgeverij L.J. Veen is een heruitgave verschenen, bezorgd door Nicoline van der Sijs.

De twee delen van *De Geheimtalen*, oorspronkelijk gepubliceerd in 1932 en 1934, zijn aangevuld met een nieuw, nagelaten deel dat een naoogst van de geheimtaalbronnen bevat. De heruitgave bevat verder een korte levensschets van dr. J.G.M. Moormann door Enno Endt, co-auteur van *Bargoens woordenboek*, en een verantwoording door Nicoline van der Sijs. Ten slotte zijn ook drie omvangrijke woordregisters toegevoegd: een register Geheimtaal–Nederlands, een register Nederlands–Geheimtaal en een thematisch register.

Afgezien van de levensschets, de verantwoording en de registers is *De Geheimtalen* in heruitgave een werk dat bestaat uit de volgende drie delen: *De Geheimtalen I: Theoretische beschouwingen*; *De Geheimtalen II: Bronnenboek* en *De Geheimtalen III. Nagelaten bronnen*.

Het nieuwe, nagelaten deel is niet het door Moormann herhaaldelijk in het vooruitzicht gestelde *Woordenboek der Geheimtalen* geworden, waarvoor hij al duizenden fiches had klaarliggen. Wel is er met zo een woordenboek een begin gemaakt door de toevoeging van de drie woordregisters, die ongeveer 10.000 Bargoense woorden en bijna 5.000 Nederlandse ingangen en verbindingen bevatten. De bezorgster, Nicoline van der Sijs, is in ieder geval voornemens op basis van de gegevens uit de heruitgave een etymologisch woordenboek van Bargoense woorden samen te stellen (Voorwoord, p 6.).

Boekbesprekingen

In *De Geheimtalen II: Bronnenboek* had Moormann 49 (heel ongelijksoortige en ongelijkwaardige) bronnen opgenomen. In *De Geheimtalen III: Nagelaten bronnen* zijn er nog een vijftal nieuwe toegevoegd, t.w.:

- Bargoens uit de Esbattementen van de Rode Lelije te Brouwershaven (±1600);
- Bargoens van Schijndel (±1935);
- *De Gabbertaal. Woordenlijst van het Bargoens*, door E.G. van Bolhuis (1937);
- *Boeven-Jargon*, onuitgegeven woordenboek door Henry Roskam Brunner (1948);
- Een lijst van woorden uit de dieventaal, genoteerd door een gedetineerde in een strafgevangenis (1950).

Moorman heeft verder in het derde deel ook opgenomen:

- een lijst die Meyer Sluysen heeft opgesteld met woorden uit zijn boeken *Voordat ik het vergeet; Als de dag van gisteren* en *Hun lach klinkt van zo ver...*
- een lijst van enige van de minst bekende jargonwoorden en volksuitdrukkingen uit Is. Querido, *De Jordaan: Amsterdams epos*, 4 delen, (1912–1925).

De woorden uit deze twee lijsten zijn voor een groot deel Jiddisch. Tot de geheimtalen zijn ze niet te rekenen en het is dan ook niet duidelijk waarom de lijsten als bron zijn opgenomen.

Al bij al bevat *De Geheimtalen III* maar weinig nieuwe geheimtaalbronnen. Misschien komt dat o.m. doordat Moormann zijn naoogst al heeft afgesloten in 1964, tien jaar voor zijn dood. De ‘Nagelaten bronnen’ zijn dus niet de naoogst van de zeventig jaar tussen het verschijnen van *De Geheimtalen* in 1932 en de heruitgave door Nicoline van der Sijs in 2002, maar van de periode van dertig jaar die volgde op de publicatie van het *Bronnenboek* in 1934.

De verdienste van *Nagelaten bronnen* is dus niet de veelheid aan verzameld materiaal. *De Geheimtalen III* is vooral een waardevolle aanvulling geworden door de bewerking van woordenlijsten die al waren opgenomen in het *Bronnenboek (De Geheimtalen II)*. In verband met nieuwe gegevens heeft Moormann drie van die bronnen opnieuw bewerkt. Het zijn drie compilaties, waarvan hij in *De Geheimtalen III* uitzoekt welke lijsten eraan ten grondslag hebben gelegen. Hij wil nl. komen tot materiaal dat zoveel mogelijk naar plaats en tijd bepaald is, want, aldus Moormann in zijn woord vooraf bij *De Geheimtalen III*, ‘Dat is belangrijk materiaal voor de eventuele schrijver van het grote *Woordenboek der Geheimtalen*, dat zeker eens samengesteld moet worden’ (o.c. p. 587).

Bij het bewerken van zijn bronnen in de hierboven aangegeven zin is Moormann evenwel niet altijd zo ver gegaan als kon en wenselijk was. Dat blijkt bijv. uit wat hij heeft gedaan met de lijst van Verwoert, die veel materiaal zelf heeft genoteerd, maar ook zeven bronnen in zijn lijst heeft opgenomen. Een van die bronnen bevat de geheimtaalwoorden uit *De Verborgenheden van Amsterdam* door L. van Eikenhorst (pseudoniem voor J. de Vries), Amsterdam 1844. In *De Geheimtalen III* heeft Moormann die woorden in een aparte lijst opgenomen, maar ze zijn blijven staan in de lijst van Verwoert, waaruit Moormann wel het materiaal uit de andere zes bronnen heeft verwijderd. ‘Bron 16. Verwoert (± 1860) in het *Bronnenboek* p. 406 – 420 bevat dus naast de woorden die Verwoert zelf heeft opgetekend ook nog altijd woorden overgenomen uit ‘Bron 54. Van Eikenhorst II (1844)’ in *De Geheimtalen III*, p. 598–602. Een vergelijking van die twee bronnen leert ons overigens dat Verwoert niet alle geheimtaalwoorden heeft overgenomen die in *De Verborgenheden van Amsterdam* te vinden zijn. In zijn lijst komen niet voor:

<i>aijene</i>	ogen
<i>chesse</i>	vertrouwd
Verwoert geeft wel <i>gisse</i>	kundig knap
<i>gehandeld</i>	gestolen
<i>gepakt</i>	afgesproken
<i>jajim</i>	brandewijn
<i>jendemde</i>	ogen
<i>kaskene</i>	drinken
<i>kouteren</i>	weigeren te bekennen
Bij Verwoert staat wel <i>kouweren</i> ,	maar er is geen betekenis opgegeven
<i>te kijk staan</i>	te pronk staan
<i>Lange Hannes</i>	de geselpaal
<i>Lef</i>	de moed
Verwoert geeft <i>lif</i>	
<i>massone</i>	geld, loon
<i>neerblikken</i>	doodmaken
<i>opredderen</i>	bedriegen
<i>pet</i>	sleutels
<i>puis</i>	grap
<i>tot ridder slaan</i>	brandmerken
<i>ros</i>	hoofd
<i>soranger</i>	tabak
<i>Oud Testament</i>	politierregister

<i>trijfe worden</i>	gezet worden (gesnapt worden)
Verwoert vermeldt wel <i>treifel</i> , bewijsbaar, bloot, op heterdaad (vgl. <i>trijfel</i>); <i>treifel</i> , <i>verschut</i> op heterdaad betrapt	
<i>turftrekkerij</i>	zakkenrollerij, bedriegerij, oplichterij
Verwoert geeft wel <i>turftrekken</i>	
<i>een ruim uitzicht geven over de Nieuwe Markt</i>	ophangen
<i>ijken</i>	brandmerken

Voor sommige woorden is het duidelijk waarom Verwoert ze niet overgenomen heeft. Zoals Moormann opmerkt, is *jendemde* ‘ogen’ fout voor *jedemde* of *jedemme*, *massonne* een foute vorm voor *massomme*, *puis* vermoedelijk een verschrijving voor *puts* (Bij Verwoert *putz*) en *gijllep* een contaminatie van *gijlek* en *gellep*.

Moormanns Bron 54 (*De Verborgenheden van Amsterdam*) en zijn Bron 16 (Verwoert) tellen een tachtigtal gemeenschappelijke lemma’s maar meestal zijn de artikelen niet identiek. Dat ligt niet alleen aan spelling-, vorm- en betekenisverschillen, maar ook aan het soms verschillende (en in de *Verborgenheden van Amsterdam* meestal overvloediger) voorbeeldmateriaal.

De bewerking van bronnenmateriaal blijft niet beperkt tot woordenlijsten uit *De Geheimtalen II*. Ook ‘nieuwe’ bronnen uit *De Geheimtalen III* heeft Moorman grondig bewerkt als het compilaties waren. Zijn bedoeling was daarbij vooral ‘het genoteerde naar plaats en tijd te bepalen’. Uit *De Gabbertaal* van E.G. van Bolhuis zijn twee categorieën woorden verwijderd: die overgenomen uit *Het Bronnenboek* en die uit de platte of gemeenzame omgangstaal van Amsterdam e.o. voor zover ze geen Bargoens zijn. Op dezelfde wijze als *De Gabbertaal* is ook *Boeven-Jargon* van Henry Roskam Brummer behandeld. Uit deze bron zijn bovendien ook de woorden verwijderd die Van Bolhuis had geleverd.

Tot de naooft van Moormans geheimtaalbronnen behoort ook een woordenlijst in 1950 opgesteld door een gedetineerde in een strafgevangenis. Hij had een zekere naam als brandkastenkraker en men noemde hem dan ook ‘brandkast-Hein’. Hij verbleef in Amsterdam en zijn ‘werkterrein’ lag voornamelijk in het westen van Nederland. Moormann drukt de lijst af als ‘Bron 59. Dieventaal 1950’ (*Geheimtalen III*, p. 632–637) en zegt in de inleiding bij die bron: ‘De opsteller van deze lijst heeft uitstekend de dieventaal gekend. Niet alles heeft hij uit zijn hoofd opgetekend. Bij vergelijking met *De Boeventaal* (Bron 32)

valt het op dat speciaal de dieventaalwoorden, vaak zelfs met de voorbeelden, uit deze bron van 1906 geput zijn.’

Deze lijst is dus gedeeltelijk tot stand gekomen door compilatie. Moormann, die dergelijke bronnen meestal bewerkt, d.w.z. uitzoekt welke lijsten eraan ten grondslag liggen, heeft de lijst van brandkast–Hein niet gezuiverd. Wij hebben hem zelf vergeleken met *De Boeventaal* van Köster Henke en we zijn tot de bevinding gekomen dat zowat alle woorden en voorbeelden uit dit zakwoordenboekje van 1906 zijn geput. De lijst opgesteld door de gedetineerde brandkastenkraker bevat maar een paar woorden die niet bij Köster Henke voorkomen: *met de bijl schrijven*; ‘met dubbel krijt schrijven’, *doorkleumen* ‘bekennen’ en *nosempie*, ‘vreemdeling, sufferd’. Bij de overgenomen woorden worden meestal minder betekenissen en voorbeelden gegeven. In het onderstaande lijstje hebben we de woorden opgenomen die in beide bronnen voorkomen, maar in de lijst van de gedetineerde een opvallend afwijkende vorm en/of betekenis hebben.

aankatsen praten (in *De Boeventaal* wel *katsen* kijken. *Kats* niet zo door *de glonis*. Ook: praten *Hij katst als een advocaat*.)
beheime beest, dier; ook ‘dikke vrouw’ (in *De Boeventaal*: *beheime* beest, dier, vee. *Kijk wat slaat–ie dat arme beheime*.)
betogd goed bij kas *een betogde bink* (in *De Boeventaal* *betog(d)*, gered, uit den brand, rijk. *Een betoege goozer* een rijke kerel.)
binnen meluk binnenzak (in *De Boeventaal* *binnenmeeluk* binnenzak.)
broochum voorwerp (in *De Boeventaal* *broochem* voorwerp, goederen, *massel* en *broochem* goede zaken.)
geilkemen delen (in *De Boeventaal* *geilkenen* delen)
jovel goed, mooi (in *De Boeventaal* *joven*. *Een joven ponum* een mooi gezicht)
kanker: *de makke en de* – \$ 0.35 (in *De Boeventaal* *makke* met een *kanker* 35 cent)
kit zaak, winkel, huis, etc.; politiebureau (in *De Boeventaal* *kit* slaapstee. *Zie keet*. *Naar de kit scheffen* naar bed gaan. *platte kit* opkoperij van gestolen goed. in *de kit zitten* gevangen zitten)
mansjen aanprijzen, centen ophalen bij een draaiorgel (in *De Boeventaal* *mansjen* (*mansj* maken) aanprijzen, recommanderen)
overbruggen praten (in *De Boeventaal* *overbruggen* verklikken, overbrengen *Dit werd alles door dien punt* (bochel) *overgebrugd*)
penoze kostwinning, jacht, werk (in *De Boeventaal* *pennooze* neus; *pernooze* kostwinning, werk, jacht. *Hij gaat op de pernooze*. *Kon ik met de pernooze niets verdienen, dan bikte ik niet*)

had ik niets te eten. *Zoo 'n tippelaarster peest meteen op vinkies,
dat hoort bij de pernooze thuis)*
salens vuur; ook 'heet' (in *De Boeventaal: salans, vuur geef me een
beetje salans*. Ook 'heet' *Wat is dat niese salans)*
temeiespieze bordeel (in *De Boeventaal temeierspieze)*
verkleffen verklikken (in *De Boeventaal verkleffer* verklikker, *verklefster,*
verklikster (politie–spion)
vonk licht, lamp, zaklantaarn *Kun je in die val met de vonk werken?*
(in *De Boeventaal vonk* licht, lamp, kaars *Kun je in die val* (dat huis)
met de vonk werken? Is het vertrouwd er licht te ontsteken?
Er brandde nog vonk. De Vonk pleite maken)

Van de vijf nagelaten bronnen uit *De Geheimtalen III* zijn er twee geen compilaties: Bargoens uit twee esbatementen van de Rode Lelye te Brouwershaven (+– 1600) en Bargoens van Schijndel (+– 1935).

De twee esbatementen van de Rode Lelye zijn Moormanns op één na oudste bron. Alleen het materiaal uit *Der Fielen, Rabauwen oft der Schalcken Vocabulaer* (1563) is ouder. Uit de lijst van 23 Bargoense woorden uit de esbatementen komen er tien ook al in *Der Fielen, Rabauwen oft der Schalcken Vocabulaer* voor, al dan niet met kleine vorm- of betekenisverschillen. Op twee na (*heene* mooi, goed en *kedeyl* in orde, goed) zijn de overige woorden uit de lijst in andere Bargoense bronnen te vinden.

Moormann had ook woordmateriaal kunnen vinden in kluchten van voor 1563. De Vooyts attendeerde daarop in de korte notitie 'Bargoens in een laat–middeleeuwse klucht' (*De Nieuwe Taalgids*, jg. 24, 1930, p. 47). Het stuk dat De Vooyts bedoelde, is *Van de schuyfman*, waarmee de rederijkers van Tienen in 1504 de eerste prijs wonnen op de retorische wedstrijd in Leuven. Hij tekende de volgende woorden op: *hoeff* brood, *fluyten* er vandoor gaan, *botten* gulzig eten, inzwelgen en *bucht* geld. In dezelfde notitie verwijst De Vooyts ook naar de volgende zin uit de tekst van de Antwerpse spelen van 1561:

Buyten der stadt moecht ghy wel luysen en vloyen

En met v goete lancx den breederic schoyen

Smicse, hoef, loerman, botten, nae de behoorte

Hier weer de woorden *hoef* en *botten*, en daarnaast ook *goute* lichte vrouw, *breederick* grote weg, *smickse* boter en *loerman* kaas.

‘Het Bargoens van Schijndel’ is een lijst van 56 Bargoense woorden uit de streek ten zuiden van Breda, Tilburg. Het materiaal dateert van omstreeks 1935. ‘Het Bargoens van Schijndel’ is een interessante bron, omdat Moormann in 1922 al 167 woorden had opgetekend uit dezelfde omgeving (*De Geheimtalen II*, p. 470–472). Aangezien de twee lijsten onafhankelijk van elkaar tot stand zijn gekomen, bevatten ze geschikt vergelijkingsmateriaal.

In het Voorwoord bij deze heruitgave schrijft Nicoline van der Sijs: ‘Het belang van het werk van Moormann staat buiten kijf: Moorman heeft als eerste een wetenschappelijke beschrijving van het Nederlandstalige Bargoens gepubliceerd en de tot op heden uitgebreidste woordverzameling van het Bargoens. Dit maakt Moormanns boeken tot een onovertroffen standaardwerk met blijvende waarde. Ze vormen de oudste uitgebreide beschrijving van een sociolect of groepstaal, en wel het sociolect van de laagste maatschappelijke klassen: dieven, venters, landlopers en dergelijken.’

We zijn graag bereid te onderschrijven wat de bezorgster van de heruitgave hier zegt over de inhoudelijke kwaliteiten van Moormanns werk. We hebben evenwel moeten ervaren dat het een echte doolhof is door de manier waarop het is ingericht. Bij de heruitgave is dat euvel niet verholpen, het is er zelfs erger op geworden. Dat het boek een doolhof is, heeft drie oorzaken. Wat nu *De Geheimtalen I* heet, is de tekst van het proefschrift waarop Moormann in 1932 cum laude promoveerde aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen. Die tekst gaat voor een groot deel terug op een zestal heel uitvoerige artikelen in *Tijdschrift voor Taal en Letteren* (1920, 1921, 1922, 1927, 1928, 1930) en *Tijdschrift voor Nederlandsche Taal- en Letterkunde* (1926). Die artikelen zijn in het proefschrift verwerkt, maar soms in samengevatte, uitgebreide of anderszins gewijzigde vorm. Twee jaar na *De Geheimtalen I* verscheen *De Geheimtalen. Bronnenboek*. Onnodig te zeggen dat dit deel II bol staat van de verwijzingen naar deel I. Wat het boek nog het meest tot een doolhof maakt, zijn de indelingen die Moormann maakt en die hij vervolgens zelf niet respecteert. In *De Geheimtalen I* onderscheidt hij vijf categorieën van geheimtalen: Bargoens, dieventaal, jargon, kramertaal en lettertaal. Wanneer hij de geheimtalen indeelt op geografische basis vallen het jargon en de lettertalen uit de boot. *De Geheimtalen II* telt drie afdelingen: Bargoens, de kramertalen en jargon. De dieventalen zijn geen afzonderlijke groep meer, ze zijn bij het Bargoens ingelijfd. In de heruitgave wordt het allemaal nog ingewikkelder, want in het nagelaten deel III staan terugverwijzingen naar deel II, waar je wordt doorverwezen naar deel I, dat gretig refereert aan de uitvoerige tijdschriftartikelen uit de jaren 1920–1930.

Ook de geheel nieuwe woordregisters van Theo Veenhof in de heruitgave zijn niet in alle opzichten een stap vooruit. Ze bevatten alle verwijzingen naar woorden in de delen I, II en III. In de oorspronkelijke uitgave bevatte alleen deel II, het *Bronnenboek*, een register van de geheimtaalwoorden, en daarin werd enkel naar de bronnummers verwezen, niet naar de pagina's, zodat het terugvinden van de woorden een buitengewoon omslachtig karwei was. Nu wordt niet meer naar de bronnummers verwezen, wat meebrengt dat je niet meer, zoals vroeger, in een oogopslag kunt zien in welke bron(nen) en dus waar en wanneer een bepaald geheimtaalwoord voorkwam. Het register in het *Bronnenboek* was in dat verband een bijzonder nuttig instrument, dat in de heruitgave niet had mogen ontbreken. De weglating ervan staat haaks op Moormanns doelstelling om zijn materiaal zoveel mogelijk in tijd en ruimte te situeren.

Bij de heruitgave van *De Geheimtalen* heeft Nicoline van der Sijs stilzwijgend de ondertitel van Moormanns werk gewijzigd. De volledige titel van het eerste deel uit 1932 was: *De Geheimtalen. Een studie over de geheimtalen in Nederland, Vlaamsch-België, Breyell en Mettingen*. Deze titel draagt het stempel van zijn tijd, maar geeft precies aan waarover het werk gaat. Moormann behandelt immers niet alleen de geheimtalen uit het Nederlandse taalgebied, maar ook twee Duitse kramertalen: het Henese Fleck uit Breyell en de Tiöttensprache uit Mettingen. In de titel van de heruitgave vinden we daar niets van terug. Die is nu geworden: *De Geheimtalen deel I: Theoretische Beschouwingen*. De algemene titel voor de drie delen van de heruitgave is: *De Geheimtalen, Het Bargoense standaardwerk, met een nieuw, nagelaten deel*. Wat moet de lezer zich voorstellen bij 'Bargoens standaardwerk'? Moormann heeft zelf de betekenis van het woord *Bargoens* feitelijk verengd door het te gebruiken voor de geheimtaal van zwervers en venters, daarbij in het midden latend of de dieventaal en de kramertaal er ook toe behoren. Over de geheime vaktaal van de veehandelaren is hij wel duidelijk: hij noemt ze 'jargon' en rekent ze niet tot het Bargoens. Dat doet Nicoline van der Sijs wel. In haar voorwoord bij de heruitgave schrijft ze: 'Moormann vermeldt zowel het Bargoens van het platteland als van de steden, maar de nadruk ligt op het platteland. Daarmee beschrijft hij een verdwenen wereld: de geheimtalen van zwervers, venters en veehandelaren zijn immers uitgestorven. Tegenwoordig verstaan we onder Bargoens, vooral de volkstaal van de grote steden'. Met de laatste zin van het citaat sluit Nicoline van der Sijs zich aan bij Enno Endt en Lieneke Frerichs, die de volkstaal van (vooral) Amsterdam in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw hebben beschreven in wat zij *Bargoens*

woordenboek noemen. Met het goed in de mond liggende woord *Bargoens* wordt hier dus heel iets anders bedoeld dan wat het tot nader order betekent: de groeps- en geheimtaal van vagebonden, venters en jongens en meisjes van de vlakke.

Na zeventig jaar was het werk van Moormann dringend aan een heruitgave toe en vooral ook aan een grondige omwerking en aanvulling. De heruitgave door Nicoline van der Sijs telt drie delen. Het nieuwe deel valt maar magertjes uit. Het is ook niet meer dan een aanvulling bij het *Bronnenboek*, dat zelf al een complementair karakter heeft. De heruitgave was de geschikte gelegenheid om oud en nieuw in een duidelijk gestructureerd eindelijk boekwerk onder te brengen. Daarin kon dan nog ander bronnenmateriaal worden opgenomen en verwerkt dan het weinige dat Moormann heeft nagelaten. Ook het Bargoens uit ‘Vlaams–België’ (o.a. van Veurne, Sint–Niklaas, Brussel, Tienen en Maaseik) had daarin aan bod kunnen komen. De gelegenheid om Moormanns ‘studie’ om en bij te werken is niet benut, maar de bargoenist kan ook met deze uitgave best tevreden zijn.

PAUL VAN HAUWERMEIREN

|| Herman J. Claeys, *Vlaams Dialectenwoordenboek*, Uitgeverij Artus, Antwerpen, 2001. 623 blz., 24€. ISBN 90 804539 5 1

In 2001 werd de Zuidnederlandse dialectlexicografie onverwacht verrijkt met een Vlaams dialectwoordenboek van de hand van Herman J. Claeys. Maar is het verschijnen van dit boek werkelijk een verrijking te noemen, zoals in het Voorwoord door toenmalig minister van cultuur B. Anciaux wordt gesuggereerd? Immers : “Sinds de 19de eeuw met Schuermans’ “AlgemeenVlaams Idioticon” is er geen uitgebreid, generaliserend woordenboek van de Vlaamse dialecten verschenen” zo luidt het p. 7. Terwijl Schuermans grotendeels een compilatie was van de toen bestaande idiotica, wil Claeys’ woordenboek een originele woordverzameling bieden die op noteringen van de auteur zelf berusten. Een belangrijke bron daarbij zijn de liederen van dialectzangers als Wannes Van de Velde, Willem Vermandere, Walter De Buck en de Brusselse groep *Crèjatief Complot zonner komplekse* geweest. Ook dat vernemen we uit het Voorwoord van de Minister, maar niet uit het Ten Geleide van de auteur (pp. 9-21).

In dit Ten Geleide vinden we trouwens we slechts een summiere verklaring verklaring van hoe de woordverzameling van zo’n 14.000 woorden tot stand

is gekomen. Dialectwoorden die ook tot de standaardtaal behoren, zijn terecht niet opgenomen. Het selectiecriteria hiervoor is het niet zonder label “gewestelijk” of “Belgisch Nederlands” voorkomen in de Grote Van Dale van 1999.

De auteur brengt eerst een overzicht van de grote Zuid-Nederlandse dialectgroepen en een duiding van de mogelijke betekenissen van “Vlaams”. Hij biedt met zijn woordenboek geen verzameling van wat historisch en dialectologisch “Vlaams” kan genoemd worden, nl. behorend tot het oude graafschap Vlaanderen, maar wel van de dialecten die tegenwoordig in in gebruik zijn het Noorden van België, dus in Vlaanderen in de moderne betekenis van het woord. Daarbij geeft hij een verklaring van van de termen Vlaams, Brabant en Limburgs in (taal)geografisch opzicht, en meteen een aanduiding van de drie grote dialectgroepen in Vlaams België. “Om praktische redenen” gebruikt hij bij de geografische labeling van de woorden niet de aanduiding van die dialectgroepen, maar provincienamen (b.v. B = Vlaams-Brabant, W = West-Vlaanderen), namen van steden en hun omgeving (b.v. Hass = Hasselt en omgeving) en namen van enkele historische regio’s (b.v. Waas = Waasland of Whk = Westhoek)

Voorts handelt H.J. C. in het Ten Geleide over “dialect”. Daarbij wijst de auteur erop dat het lokale dialect steeds meer verdwijnt en opgaat in zogeheten regiolecten. Vooral de woordenschat ziet hij in die richting evolueren. M.a.w. voor hem is niet alleen de lokale dialectische woordenschat, maar ook de woordenschat die deel uitmaakt van de in Vlaanderen vaak gesproken tussentaal (Van Istendaels “verkavelingvlaams”) geschikt om in zijn woordenboek te worden opgenomen, dan evenwel zonder geografische labeling. Klassieke voorbeelden zijn “kuisen” voor ‘schoonmaken’ en “onkosten” voor ‘kosten’. Dat suggereert dat elk woord dat niet geografisch gelabeld wordt, ook algemeen in Vlaanderen voor zou komen. Wie daarop vertrouwt, komt echter vaak bedrogen uit. B.v. “ongeval” in de uitdrukking “bij ongeval” = per ongeluk, bij ongeluk, is verre van algemeen, en zeker niet (dialectisch) Vlaams.

Heel wat dialectwoorden zijn inderdaad vrij algemeen verspreid, en verschillen alleen van plaats tot plaats of van regio tot regio in de uitspraak. Die woorden worden door H.J. C. gespeld alsof het algemeen Nederlandse woorden waren, b.v. *afkuisen*. “Een uitzondering op deze regel meenden wij te moeten maken waar een dialectwoord voor niet ingewijden onherkenbaar is: het Brusselse woord *aronjappel* vindt men zo gespeld onder de letter A en niet onder de O van *oranjeappel*. Hetzelfde geldt voor *a* (= oud), *aar* (=ei), *aga* (= algauw, *hesses* (= hersenen) en honderden andere lemma’s.” Hier begeeft de schrijver zich uiteraard op glad ijs. Hoe kan men in ’s hemelsnaam weten

in hoeverre een dialectspreker zijn dialectwoord met een bovenregionaal woord weet te verbinden of niet. Dat zal natuurlijk van persoon tot persoon verschillen, afhankelijk van zijn talige opleiding of belangstelling. Maar als dat moeilijk van een lokale dialectspreker kan gezegd worden, dan is het nog veel moeilijker - om niet te zeggen – onmogelijk te beslissen of een spreker die met een bepaald dialect niet vertrouwd is daar enig zicht op heeft. Zo kan ik me afvragen waarom het “midden West-Vlaamse” **nirrewaarts** een aparte ingang verdient en niet **nerewaarts** als trefwoord zou moeten fungeren. Is dat misschien te dicht bij het A.N. **neerwaarts**?

Tsjoezemiene (v) < jasmijn : sering – is een lokaal Oost-Vlaamse, om niet te zeggen Gentse uitspraak van *jasmijn*. Die gelijkstelling is misschien niet voordehandliggend en zo is het begrijpelijk dat het niet omgespeld naar het grondwoord is opgenomen. Maar het woord is zeker niet algemeen Vlaams. Het had dus niet mogen opgenomen worden zonder labeling. Maar dan rijst de vraag waarom het niet geciteerd werd bij het trefwoord **jasmijn**, waar ook Brs (Brussels) [zjuzemeen] vermeld wordt.

De auteur heeft blijkbaar geworsteld met de geografische labeling. Hij noemt het terecht een “hachelijke onderneming” (p.12). Hij beseft dat je daarvoor uit moet gaan van woordkaarten, maar hij stelt dat die slechts “voor enkele tientallen woorden” bestaan en bovendien is hij van oordeel dat “dat wetenschappelijk specialisme volkomen buiten de beperkte opzet van onderhavig populariserend werk valt”. Hij verantwoordt zijn werkwijze als volgt : “Wij hebben gemeend te kunnen volstaan met enkele summiere aanwijzingen over de stad, de streek of de provincie waar een bepaald lemma aangetroffen wordt, en hierbij moet uitdrukkelijk gesteld worden dat zo’n label geenszins exhaustief is. Dit wil bijvoorbeeld zeggen dat het label (“Ant)” achter het woord *amaai* als volgt begrepen moet worden : het woord is in elk geval gebruikelijk in de stad Antwerpen, kan daarnaast ook in één of meer andere plaatsen worden waargenomen. Zodra echter een zelfde woord in meer dan twee streken of provincies voorkomt dan *kan* (cursivering van H.J. C.) elke labeling achterwege blijven. Woorden als *achternoen*, *ambras* en *ambeteren* treffen we tegelijk in tal van Vlaamse en Brabantse dialecten aan, en zij behoeven bijgevolg geen nadere lokalisering.”

Deze “verantwoording” van H.J. C. bewijst dat het aangeven van de geografische spreiding van veel dialectwoorden een taak is die het werk van een enkeling te boven gaat. Maar ook in een populariserend werk heeft de lezer recht op juiste en zo mogelijk accurate informatie. In veel gevallen zou het raadplegen van de beschikbare dialectologische bronnen daar wel soelaas kunnen brengen.

Ik geef enkele voorbeelden : **tereke** (bw) (<te reke) wordt gelabeld als mW (midden-West-Vlaanderen), maar bij **reke** wordt het terecht als algemeen West-Vlaams opgegeven.

kulten (mv) ‘kleren’, mW. Vooreerst komt ook het enkelvoud **kulte** voor en bovendien is dat algemeen West-Vlaams.

hulte v. ‘hobbel’ wordt opgegeven als Gents in de uitdrukking “met hulten en bulten”. Maar die uitdrukking is algemeen in West- en Oost-Vlaanderen.

kork voor “kurk” wordt als Brugs opgegeven, maar die uitspraak is algemeen in het noorden en westen van West-Vlaanderen.

sportie voor ‘portie’ wordt als Brussels gelabeld, maar die uitspraak is met allerlei varianten veel ruimer te horen, o.m. ook in Oost-Vlaanderen.

kopelijk voor ‘betaalbaar’ wordt zonder geografische labeling opgegeven, wat een algemeen Vlaamse spreiding suggereert, terwijl zulke afleidingen op –elijk, die overeenkomen met het A.N. –baar (b.v. *etelijk* voor eetbaar) alleen in West-Vlaanderen en westelijk Oost-Vlaanderen voorkomen¹.

beien (< Mnl beiden) ‘wachten’ wordt als zuidelijk Limburgs gelabeld, maar het woord komt in die betekenis ook voor in de omgeving van Poperinge en algemeen in Frans-Vlaanderen.

Zo zijn er nog tientallen voorbeelden van onvolkomenheden te geven. Het opzoeken van de geografische spreiding van dialectwoorden is inderdaad een tijdrovend werk, dat de werkkraft van een enkeling te boven gaat. Het is bovendien ook dubbel werk! Want eigenlijk is dat de taak die de drie grote regionale woordenboeken van de Zuid-Nederlandse dialecten (WBD, WLD en WVD) zich ten doel hebben gesteld. Die werken noemt de auteur in zijn bibliografie telkens “als uitgebreid wetenschappelijk project”, daarmee suggererend dat die te hoog gegrepen zijn voor de leek die geen wetenschappelijk interesse voor dialectwoorden zou opbrengen. Maar ik vraag me toch af of de geïnteresseerde lezer niet erg teleurgesteld of geërgerd zal zijn als hij allerlei onjuiste of onvolledige geografische labelings leest, of bij het ontbreken daarvan vaak op het verkeerde been gezet wordt, als hij dan denkt dat dat woord algemeen is in Vlaanderen. Het is juist dat de drie grote regionale woordenboeken nog niet af zijn. Bovendien zijn ze systematisch en niet alfabetisch ingericht en zodoende voor de leek niet zo direct toegankelijk. Maar nu de voltooiing naderbij komt, kan men ook een cumulatieve alfabetische lijst in het vooruitzicht stellen, waardoor o.m. het opzoeken van de geografische spreiding en de verschillende uitspraakvarianten van een dialectwoord veel gemakkelijker zal zijn.

¹ Taeldeman, J., “De soep is wel eetbaar maar niet etelijk”. Over deverbatieven op -(e)lijk in de Vlaamse dialecten en het A.N. In : *Spektator* 15 (1985), blz. 94-103.

H.J. C. heeft zich nog andere beperkingen opgelegd. Hij verantwoordt die op p. 13 : “Wij behandelen bijna uitsluitend hedendaagse dialectwoorden die in de praktijk nog dagelijks – ook door jongeren – gebruikt worden”. Dus geen “folkloristische” dialectismen, geen beroepstalen, ook geen trendy jongerentaal, of andere sociolecten, en zeker niet de conservatieve landbouwwaktaal. Ik vraag me af welke jongere toch nog zal weten wat een **beerloete** is (‘aaltlepel, beerlepel, beerschepper’), ook al dweept hij misschien nog met de Gentse liederen van Walter Debuck! Het verwondert mij om die reden ook een woord als **barg** (m) (<bergen) – ‘hooischoor, graanschoor’ opgenomen te zien, en ook weer zonder geografische labeling, alsof het algemeen Vlaams was! Volgens de Taalatlas² is het woord alleen verspreid in westelijk en noordelijk Nederland en volgens het WNT komt het ook in Noord-Duitse dialecten voor. Ik vermoed vanwege de klankstand dat het ooit alleen langs de kust en misschien in de buurt van de Scheldemonding zal voorgekomen zijn. Of heeft Wannes Van de Velde dat weer in een lied vereeuwigd?

Overigens is dit werk wel verdienstelijk en betrouwbaar wat de definiëring of betekenisomschrijving van de opgenomen woorden betreft. Ik heb slechts één fout opgemerkt, waar het West-Vlaamse **mozig** (ook al weer uit een lied van Willem Vermandere : *’t was winter, de straete was mozig en nat*) ten onrechte als ‘mistig, vochtig’ wordt verklaard i.p.v. als ‘slijkerig’. Ook de etymologie van dialectwoorden die tot de erfwoordenschat behoren is in de regel betrouwbaar. Soms mis ik die wel, waar ze m.i. niet zo moeilijk te geven is. Een **jammekloot** (wel ruimer dan in Noord-West-Vlaanderen zou ik denken) is natuurlijk een “Jan mijn kloot” en de betekenisomschrijving van ‘sufferd, slaapkop’ m.i. al te beperkt.

“De kans dat u in dit bescheiden naslagwerk uw lievelingswoord uit uw gekoesterd dialect pijnlijk moet missen is niet klein” zegt H.J. C. tot slot van zijn Ten Geleide. Dat is ook niet verwonderlijk en eigenlijk best te begrijpen. Maar ik vind het veel erger dat de niet-dialectsprekende lezer, ik denk ook aan de Nederlandse lezer, die wel eens wat meer wil weten over de dialectwoordenschat van de Vlamingen een te inaccuraat, onvolledig of onjuist beeld opgehangen krijgt van wat die dialectwoordenschat allemaal niet inhoudt. Gelukkig verwijst de auteur met zijn uitgebreide bibliografie naar wat er allemaal te vinden is om dat beeld aan te vullen. .

² Taalatlas van het Nederlands en het Fries, afl. 3, nr.12

Natuurlijk is Herman J. Claeys' Vlaams Dialectenwoordenboek een rijk boek, en het kan een "waar genoeg zijn in dit dialectwoordenboek te grasduinen" zoals de Minister in zijn Woord Vooraf zegt, maar een verrijking voor de kennis van onze Vlaamse dialecten kan het nauwelijks genoemd worden.

HUGO RYCKEBOER, Universiteit Gent

|| L. Koelmans, *Het Nederlands van Michiel de Ruyter, morfologie, woordvorming en syntaxis*, Assen: Van Gorcum 2001; ISBN 90 232 3697 1.

Het Nederlands van Michiel de Ruyter, morfologie, woordvorming en syntaxis is het derde deel van een drieluik over de taal van Michiel de Ruyter. Morfologie en syntaxis komen hier aan bod na de eerdere boeken over respectievelijk spelling en klanken (*Teken en klank bij Michiel de Ruyter*, 1959) en de woordenschat (*Zeemans Lexicon, Woord en woordbetekenis bij Michiel de Ruyter*, 1997). De drie boeken tezamen leveren een rijke en interessante materiaalverzameling op, vooral omdat het gaat om de taal die te vinden is in autografen van een 'eenvoudig' auteur. Als zodanig kan het materiaal een goede aanvulling zijn op veelvuldig gehanteerde literaire taaldata.

Voor wat het hier te bespreken boek betreft, heeft Koelmans in de scheepsjournalen en brieven van Michiel de Ruyter de morfologische en syntactische verschijnselen geïnventariseerd en die vervolgens geordend in 576 paragrafen. De ordening is traditioneel. Bij de morfologische verschijnselen, die hij uitsplitst in morfologie en woordvorming, is er allereerst een indeling per woordsoort en vervolgens bij de woordvorming een indeling in samenstelling enerzijds en afleiding anderzijds. Bij de syntactische verschijnselen komen eerst de woordgroepen aan bod in een volgorde die weer wordt bepaald door de woordsoort, en vervolgens de zinnen.

Kijken we naar de inhoud van de paragrafen, dan valt op dat die slechts de presentatie en beschrijving van het materiaal bevatten. Een samenvattend gedeelte of een algemeen concluderend hoofdstuk over het taalgebruik van De Ruyter ontbreekt in het boek. Af en toe staat er wel een enkele samenvattende zin zoals in par. 1 (p. 10): "Wat de verbuiging betreft: er wordt nog veel verbogen, maar er is weinig stelselmatigheid, het systeem is sterk in beweging, om niet te zeggen: in afbraak". Ook treffen we soms een alinea ter introductie aan zoals op pagina 84: "Huygensiaanse woordsmederij (..) hoeft men bij De Ruyter niet te verwachten. Voor zijn *samenstellingen* en *afleidingen* put hij zo goed als altijd uit de in zijn dagen gangbare woordvoorraad. Maar hij doet

dat wel op zijn eigen manier en binnen de hem eigen beperkingen. Dat levert de stof voor deze afdeling over zijn woordvorming”.

Het valt op dat in het boek ook de vakliteratuur buiten beschouwing is gebleven. Dat is een bewuste keus geweest van de auteur, die ter verontschuldiging aanvoert: “de taal*beschrijving* stond centraal” (6). Dat betekent evenwel dat het boek ook geen andere functie binnen de wetenschapsbeoefening kan vervullen dan die van (overigens waardevolle) materiaalverzameling. De vraag hoe een man met De Ruyters “afkomst en zeer beperkte schoolopleiding, maar met vele uitmuntende gaven toegerust het groeiende bovengewestelijk *geschreven Nederlands*” (p.7) hanteerde is belangwekkend, zeker in het kader van het standaardisatieproces dat in de 17de eeuw aan de gang is. Koelmans meent op die vraag met dit boek en zijn twee eerdere publicaties een antwoord te geven. Dat is echter te veel gezegd: hij presenteert het materiaal dat nodig is om die vraag te beantwoorden. Een samenvattende studie naar het taalgebruik van De Ruyter, ook in vergelijking met het taalgebruik van tijdgenoten, ontbreekt nog.

Een samenvattende studie zou dus nu geschreven kunnen worden, maar welke functie kan een boek als *Het Nederlands van Michiel de Ruyter* verder vervullen? Er is het nodige in te vinden voor taalkundigen die op zoek zijn naar bepaalde morfologische en syntactische verschijnselen, maar er is veel ook niet mogelijk. Het boek bevat slechts een inhoudsopgave en een zaakregister van nog geen bladzij, geen woordregister. Men kan niet zoeken op specifieke woordvormen. Een woordregister was in de huidige opzet wellicht ook niet doenlijk, maar dat brengt ons op de vraag of zo’n materiaalverzameling vandaag de dag wel in boekvorm of alleen in boekvorm gepubliceerd zou moeten worden. Voor de hedendaagse wetenschapsbeoefening zou het materiaal in elektronische vorm beschikbaar moeten zijn. In die vorm zou het monnikenwerk van Koelmans voor velen profijtelijk kunnen zijn.

DR. M.J. VAN DER WAL, Opleiding Nederlands, Universiteit Leiden